

■ בחוברת זו של "פעמים" מאמרים במגוון נושאים. מאמרה של טובה בארי עוסק במשורר יחזקאל הכהן בן עלי, שנזכר לראשונה על ידי חיים בראדי באסופה משירי רב האיי גאון שהוציא לאור בשנת 1936. ארבעה משיריו ראו אור במשך השנים. עתה נתלקטו בידינו, מכתבייד שבגניזה, שמונה עשרה יצירות מפרי עטו, כולן מרשימות באיכותן וברמתן הספרותית. יחזקאל הכהן היה משורר מחונן, ושיריו מצטיינים בלשון עשירה וציורית, יוצאת דופן בהקשר הפייטני של תקופתו. שיריו יוצאי דופן גם מצד נושאייהם, ולא קל להגדירם הגדרה ז'אנרית ברורה. יש בין שיריו גם שירי "חול" לכאורה, אבל הנעימה הארוטית הגלויה שלהם נראית מסתירה כוונות דתיות מיסטיות, בדרך הידועה לנו מן השירה הצופית. לפי המשתמע מן הידיעות המעטות שהגיעו לידינו על האיש נראה שהוא פעל בבבל בסוף המאה העשירית ובראשית המאה האחת עשרה, בתקופת פעילותו הספרותית של רב האיי. שיריו ושירי הגאון מועתקים לעתים קרובות יחד בקטעי הגניזה. הקורפוס הצנוע (בהיקפו) של שיריו מתעד פן מפתיע בנוף השירה העברית בתקופת המעבר שלה מן השירה הפייטנית המסורתית אל התקופה הספרדית. ד"ר טובה בארי מלמדת בחוג לספרות באוניברסיטת תל-אביב.

■ יהושע בלאו ויוסף יהלום מתארים את חיבורו של יהודה אלחריזי (1165-1225) "פְתָאב אַלְחֶרֶזִי" (ספר הפנינים) ומנתחים את הקשר כתיבתו. בשנת 1215 בערך הגיע אלחריזי, איש טולדו, לאלכסנדריה שבמצרים כדי לבקר בקהילות המזרח ובמקומות הקדושים. בקהיר הוא נאלץ להסתפק במפגש עם ר' אברהם, בנו של הרמב"ם הנערץ עליו, שאת חיבורו "מורה נבוכים" וחלק מפירושו למשנה תרגם כבר בפרובנס. בשנת 1216 הגיע לירושלים ופגש שם פגישה מחודשת חכמים מפרובנס, שהגיעו כנראה שנים מועטות לפניו. הוא המשיך דרך חלב לבבל, וביקר שם במקומות הקדושים. בשובו לחלב ארבע שנים לפני מותו כדי להשתקע במקום, החליט לאסוף את השירים הערביים שכתב לעת מצוא במהלך מסעותיו, והוסיף להם מסגרת בפרוזה ערבית חרוזה המתארת את נסיבות כתיבת השירים. לחיבור כולו הקדים עתה עשרה שירי מסירות דתית ארוכים, וקרא לו "כתאב אלדרר" (ספר הפנינים), כפי שהתברר מכתבייד חדש שגילה יוסף פנטון. שירי הספר, כמאה במספר, הם כנראה פרי הביכורים של שירתו הערבית, כי בהיותו בספרד כתב את יצירותיו השיריות בעברית בלבד, כפי שהיה מקובל בחברה החצרנית הספרדית. מהדורת בלאו, יהלום ופנטון של הספר הזה תראה אור בקרוב בהוצאת מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח.

יהושע בלאו הוא פרופסור אמריטוס לערבית באוניברסיטה העברית בירושלים, נשיאה לשעבר של האקדמיה ללשון העברית, חתן פרס ישראל, פרס רוטשילד ופרס בן-צבי, וחבר באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. פרופ' יוסף יהלום מלמד בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים, והוא חבר באקדמיה ללשון העברית.

■ מעמדן של הנשים המשהדיות בתקופת האניסות (1839-1945) הושפע לדעת הילדה נסימי מכמה גורמים. יחסי המגדר ששררו בסביבה המוסלמית השפיעו על הנשים האלה כשם שהשפיעו על כל הקהילות היהודיות. השתייכותן לקהילה היהודית המשיכה לעצב את חייהן הסודיים כשם שעיצבה את חיי הגברים. עם זאת האניסות הייתה יותר מאשר שילוב

בין יחסי המגדר של שתי הקהילות הדתיות – הגלויה והסודית – שאליהן השתייכו. הייתה לאניסות השפעה ייחודית על יחסי המגדר ועל הדימוי העצמי של הנשים המשהדיות. היא גרמה להעצמה ברורה של הנשים, ומעמדן ודימוין העצמי השתנו בהתאם לחלקן בעיצובה של הקהילה החדשה.

ד"ר הילדה נסימי מלמדת במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת ברא"ל.

■ דיונה של הנרייט דהאן כלב במחקר הסוציולוגי שנעשה בישראל על מזרחים מאז קום המדינה מתמקד בשאלה אם הבינה הסוציולוגיה הישראלית את המזרחים. המחברת בוחנת את הכוחות שהניעו את המחקר הסוציולוגי מראשית דרכו ועד היום, את כוונותיו האידיאולוגיות וכן את הכוונות החינוכיות והפוליטיות שבעריכת המחקרים. נוסף על כך מצביעה החוקרת על התשתיות המדעיות שנוצרו כתוצאה מן הנסיבות שבהן נעשו המחקרים, על יחס החוקרים לקבוצה הנחקרת ועל הכיוונים המדעיים שאליהם חתרו החוקרים ושהצמיחו וטיפחו. לדעת המחברת המרוקאים תפסו מקום מרכזי במחקר הסוציולוגי ושימשו בבחינת "המקרה של המקרה", כלומר הם היו המקרה הפרטי של המזרחים – שהם עצמם היו בבחינת חקר מקרה בעיני הסוציולוגים בתקופת ראשית המדינה. המרוקאים נעלמו מן המחקר במהלך שנות התשעים, מטעמים של תקינות פוליטית. מראשית המדינה ועד ספן של שנות האלפיים בחנו החוקרים היבטים מהותניים והבנייתיים של העולים, וחילקו אותם לחיוביים ולשליליים; בחלק מן המחקרים משתקפת חרדה לעתידו של המפעל הציוני. המחקר המדעי, כינון פרדיגמות, שיטות מחקר, מדידות, מודלים וגישות מדעיות – כל אלה ניוונו הן מהחרדה למפעל הציוני והן מהגישה המהותנית. בשנות התשעים הסתמנו התחלות של מחקר ביקורתי וחדירה של חוקרים מזרחיים ביקורתיים.

ד"ר הנרייט דהאן כלב היא ראש החטיבה ללימודי המגדר באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

■ במדור "תעודה" מופיע מאמרו של דניאל קארפי המנוח (שהשלים ירון בן-נאה). המאמר מדגים את המשך הזיקה המסורתית ואת סיוען של קהילות ישראל בגולה ליהודי ארץ-ישראל בתקופת הדמדומים שבפתח המאה התשע עשרה. קהילת אישפלטרו, הנדונה במאמר, הייתה קהילה שולית, בגבול האימפריה העות'מאנית והרפובליקה הוונציאנית, ומטבע הדברים ניכרו בארגונה ובפעילותה השפעות משתי התרבויות הללו.

דניאל קארפי ז"ל היה פרופסור להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב. ד"ר ירון בן-נאה יב"א מלמד בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ עוד בחוברת סיקורות – של ד"ר לאה מקובצקי על ספריה של פרופ' מינה רוזן על היהודים באימפריה העות'מאנית, של ד"ר יוסף שרביט על רומן היסטורי של דידיה נבות ושל יאיר עדיאל על הקובץ "חזות מזרחית".

לסיום, מערכת "פעמים" מבקשת להודות מקרב לב לעורך הלשוני מר ישראל חזני על תרומתו הסגולית והמשמעותית לכתביהעת במהלך שנים רבות.